Зима для хлопця шести років скучне діло: холодно, мерзнуть ноги, руки, вуха. Правда, батько, щоб усунути цю біду, постійно навчав мене, що треба бути моторним, спритним, що треба досягти такого стану, коли "руки були б як на пружинах"! У мене з цими пружинами щось не ладилося, ще й з носом біда: теж не витримує морозу — або мерзне, або плаче. І взагалі погано. А тут ще хлопці навчили приторкнутися язиком до клямки. Язик примерз, і як же боліло, як я його відривав! Але і в хаті теж діла невеселі: теж холодно. Якісь мудрагелі так спорудили піч і грубу, що скільки не топи — у хаті хоч собак ганяй. Отож і виходило, що єдиною точкою, де можна було зігріти тіло й душу, була наша піч, агрегат, що служив одразу кільком богам. Тут кублилися вдень і спали вночі діти, тут сушили просо, ячмінь, жито, тут відбувались баталії між меншими дітьми, тут ховалися, коли всемогутній материн віник поривався дорватися до вашої спини чи чого там...

Але що ж... І сьогодні куліш, і учора куліш... Малий Іван захандрив, тим більше, що й черевиків чи там чобіт у нього не стало з того дня, як старша сестра почала забирати їх з собою у школу. Словом, хоч сядь та й плач.

Це, видно, примітив батько. Одного якогось там дня він повернувся з міста з букварем, можливо, це було "Русское слово", тоді на малоруське слово був встановлений запрет, отож доводилося обходитися з допомогою "руського слова"! Отож приніс, інформує: "Оце тобі буквар, сідай та вчися, а то й піч скоро розвалиш".— "А як же я буду вчитися, коли читати не змію!" — "Та чого там не вмієш. Що ти, дурніший за всіх? От сідай біля мене, дивися і слухай", Розгорнув книгу, знайшов одразу надзвичне слово "мама", і саме те, без якого я й дихнути не міг. Легко сказати — мама! Усе ж життя моє замикалося в колі, в центрі якого стояла мама, то з бубликом в руці, з мокрою ганчіркою, то з солодкою цукеркою, а як коли, то і з чарівною казкою на вустах! А хто був моїм слухачем, до кого я спрямовував тисячі запитань, кого смикав за спідницю, щоб слухала, кому розказував про неймовірні пригоди свого життя. Розповідав же я мамі, що хлопці на луках вбили гадюку, вкинули

у вогонь, зона на жару розчервоніла і де повзла, там залишала за собою чорний слід. ї знав же, вражий син, що брешу, а брехав, І чим дошкульніше моя совість щипала мене — "Іване, не бреши!" — тим я дужче кричав, щоб таки мама повірила... Вона ж поралася біля печі, робила вигляд, що прислухається до моїх брехеньок, а насправді думала про своє. Яка! Та й в інших випадках вона була не дуже прихильна до мене.

Було напровесні, сяяло сонце, зеленіли перші листочки. Всі молодиці повилазили з хат, білили окола, бо вже ясно було, що зимовому царству край і на оперативний простір вийшла красуня весна. Я теж вибіг слідом за мамою з хати, почав ганяти по двору сюди й туди, потім підскочив до мами й почав хвалитися: "Мамо, мамо, чуєте, мамо, та гляньте, мамо, сюди, бачите? Це я метелика піймав і вже, бачите, обірвав йому крильця й ніжки!" А вона, не обертаючись із драбинки, бо вже білила аж під стріхою: "А коли б ото тобі хто повисмикував руки і ноги?" І все. Більше ні слова, ні півслова. Це було якихось п'ятдесят п'ять — п'ятдесят шість років тому. І всі ці літа материне навчання залишилось при мені і в мені, і пізніше жодному метеликові, жучкові, комашці не завдав я кривди навіть у думці. Крім комарів і мух, звичайно. З цими розправлявся як міг.

Так-от, мама.

В житті вона велика, чорнява, в білій полотняній сорочці. Сорочка з "уставками" — вишитими чорною і червоною заполоччю погонами. Рукави широкі і підкорочені так, що вгорі ніби надуті білі мішечки. Волосся підібране в чорну "корону", скріплене за допомогою чорних залізних шпильок, якими так гарно видобувати з вишень кісточки, застібати черевики з круглими ґудзиками на високій ніжці і виколупувати сірку з вух. Брови у мами чорні, очі теж темні, особливі. Коли дивишся в них, бачиш усе, що там діється, до самого дна. В кого ще можуть бути такі ясні, милі й прозорі очі, як у мами?! Сорочка мамина довга, нижче колін, знизу вона вишита, і в неділю чорна мамина спідниця на дванадцять пілок надівається так, щоб було видно той вишитий низ — поділ, який називається в неї лиштвою. На світанку мого

життя мама носила запаску — прямокутний шмат матерії, який закручували навколо тіла, а щоб вона, тобто запаска, не спала, її прикручували до стану довгим-довгим червоним шерстяним пояском. Коли я був зовсім малим, то цим поясом мама припинала мене до клямки під коморою, і я ганяв по ряднині, простеленій задля моєї персони, як арабський скакун на корді! Але запаски я не пам'ятаю, пам'ятаю лише той пояс від неї. І ще пам'ятаю гаман. Це варіація вільної кишені, яка надівалась на пояс, а за його допомогою прикріплялася до стану. Гаман робився з двох клаптів темної поцяткованої тканини так, що менший клапоть накладався на більший, все це оздоблювалося, прихорошувалося, щоб не тільки люди задивлялися на молодицю, а й на її гаман. У моєї мами в ті роки теж був гаман. Але я пам'ятаю його, коли він, як і червоний пояс, був уже у відставці, а мама ходила вже у спідниці з ушитим поясом, закритим зборками. Зборок тих було безліч. Спідниці мама любила рясні, на дванадцять пілок. Коли, йдучи по воду, я брався за край маминої спідниці, то вона розтягалася, як гармонія, на піввулиці. Це знизу. Зверху ж всі ті кілометри треба було позбирати в зборки і втіснити на поясі. Ці зборки можна було використати ще й інакше, особливо при сторонніх молодицях, які починають загравати з тобою: "А що ж це воно, Палажко, за хлопець з тобою? Та який же й білий! Га, Іване? А чого ж це ти в самій сорочці? Де ж твої, Іване, штани?.." Хлопець я був сором'язливий, і коли ці жарти чіпали моє самолюбство, я щільно притулявся до маминої ноги, намацував руками поза плечима в себе зборки маминої спідниці, трохи виборсував їх, а потім затягався ними, як завісою...

Одне слово, багато чого гарного було пов'язано з мамою в моєму житті. І ось, виявляється, на світі є не одна, а дві мами: одна біля печі, а друга тут, в букварі. "Отут, сину, написане слово "мама". Гарненько придивися до нього. Придивився? А тепер я тобі скажу, що складається воно з двох складів. Оце перший склад — ма, а оце другий — теж ма. Кожен склад своєю чергою складається з двох літер. Оце м, а це а. М... а..., а разом ма..." Я не знаю, хто з нас був геніальний — батько чи я, але скажу тільки, що не було для мене нічого приємнішого, як з літер складати слова, із слів фрази, щоб перелетіти з ними в чарівний і

незнаний світ. Протягом тієї зими я вивчив напам'ять увесь буквар, вивчив усі чотири правила арифметики. Особливу втіху давало мені читання віршів. Все, що я вивчив, пам'ятаю і до цього дня. Русифікатори знали, що робили: затруювали людину з дитинства. Дивна і незрозуміла річ: ось вам москалі, ляхи, українці, білоруси. Кому зашкодить те, що дитина, ставши на ноги, буде вчитися рідною мовою? Це ж так нормально, природно! Ні, вихоплюється наперед якась нація, що з тих чи інших причин опинилася в кращих історичних умовах для свого розвитку, і починає душити братів своїх, силуючи гвалтом говорити саме так, як вона говорить, а коли ти цього не будеш робити, то потрапиш одразу в когорту нечестивців — сепаратистів, націоналістів... Ну, слава богу, це пройшло повз мене, і силу над моєю душею взяв не Хомяков вірші якого мені піднесли зразу ж після материних грудей, а живе слово, живий дух українського народу... Еге ж, до чого тут Хом'яков? В читанці був надрукований вірш про Київ. Вірша цього я одразу вивчив напам'ять, хоч і не все зрозумів у ньому, бо там були такі вирази, як "Край мой — теплый брег Эвксина" і подібні... Що цей вірш належав Хом'якову, я, між іншим, довідався лише тепер, в 1962 році. Проглядав якийсь старий опис Києва і натрапив там на старого знайомого:

Сладко песни раздалися...

В небе тих вечерний звон.

Вы откуда собралися,

Богомольцы, на поклон?

Так от за одну зиму, мабуть, це була зима з 1907 на 1908 рік. Все це призвело до того, що коли я вступив до школи, то робити там мені, по суті, було нічого.

Ех, Іване, Іване, було б тобі не спочивати на лаврах, то, може, й минула б тебе гірка чаша... Але добре тепер заднім числом навчати

приятеля свого... Кажуть, коли б мені тоді буз той розум, що сьогодні... Еге, коли б був, то я не розтринькував би свого часу на марне, а, стиснувши зуби, допинався б до дальшого, до того, що будеш вивчати в другому й третьому класі... Теперішнього розуму в мене тоді не було, жив я, як умів, максимально полегшуючи умови свого існування. Це тим легше, що приміщення першого класу об'єднувало одразу перший і третій клас. І учителька наша Любов Андріївна теж об'єднувала в одній своїй особі весь педагогічний штат обох класів — першого і третього. Коли учителька морочилась з нами, малюками, третьокласники пріли над задачами або списуванням; коли ж вона звертала активну свою увагу на третій клас, тими ж справами мусили займатися ми... Хлопці й дівчата писали палички й елементи літер, а я розглядав спеціальні кольорові картини, розвішані по стінах на дебелих чорних шнурках. Це були добре зроблені олеографії, зображувалися на них картини життя, такі романтичні і такі далекі від нас. Люди на тих картинах теж були не таю, як у нас,— або жовті, косоокі, або коричневі, теж косоокі, тільки не такі, як японці й китайці. Але, зрозуміло, верх над усім брала Африка, чорна, кучерява, з товстими губами, білими, як сніг, зубами, з своїми бананами, жирафами, бегемотами, африканськими вухатими слонами, африканськими левами, отими царями пустинь, з африканськими пігмеями. Ось барвиста картина. Вийшли ті люди на полювання, убили якусь сарну чи антилопу, зв'язали ноги, під ноги просунули величезну жердину, підняли на плечі, несуть... Дивишся на картину, уявляєш, як все це трапилося...

Видно, ці уявлення сильно забирали мою увагу і тоді, коли можна, і тоді, коли не можна... Закінчилося катастрофою...

Любов Андріївна, наша учителька, належала до найвидат-ніших людей, які траплялися на моєму життєвому шляху. Вона була красуня, з вогнистими очима, пшеничним повним свіжим обличчям, чорними мальованими брівками, незвичайною посмішкою. У ній жив воркітливий голубок і сам демон,, який, вискочивши з берегів, міг розсипатися громом, блискавкамя-виляскаМи таких ніжних і білих долонь. Я не скажу, що це був бездумний деспот. Це просто був геній, який хотів

прищепити своїм вихованцям свій красивий політ думки, свою любов до людей, до життя, свої палкі поривання в невідомі країни солодкої романтики і тверезого знання життя. Нас у неї було всього шістдесят розбишак, і щоб прищепити щось, треба було насамперед тримати кас в залізних білих і ніжних рученятках.

Було так. Любов Андріївна вже закінчила активну частину з учнями третього класу, дала їм списування чи задачки і переключилася до нас. Був урок арифметики. Прикутий думками до тієї чарівної країни, де річки кишать крокодилами, ліси — удавами, болота — отруйними гадами, я не звернув уваги на зміну обставин, дивився просто себе і, хоч бачив там уже не Африку, а розпалене червоне вогнисте личко Любові Андріївни, думав про те ж таки, що й раніше думав. Любов Андріївна ще переживала зарядку, яку дістала з хлопцями третього класу і з цією міркою стала перед нами... "Так от, хлоп'ятка, я вчора задавала вам табличку множення на сім. Вивчили?" — "Вивчили!" — "Чи це справді так? Ану, Бондаренко, скільки оуде сім разів по два?" — "Чотирнадцять". — "Вірно. А тепер скажи ти, Кравець, сім разів по три, скільки буде?" — "Двадцять вісім!" — "Стривай, стривай. Не хапайся, подумай і скажи". Кравець Іван напружився, почервонів, вираз очей його став на диво бездумний, але незважаючи на це, щоки червоніли. Яскріли вони дедалі більше і в учительки. "Так і не скажеш? Ех, ти! Сен-чекко, допоможи!" "Що? Сеиченко, допоможи?" А чим я можу допомогти? Я ж навіть не чув, про що йдеться у класі. У буденному нецікавому класі, з цими хлопцями і дівчатами, яких я бачу щоденно і тут, у класі, і на перервах, великих і малих, і навіть на вулиці — не таке то й велике наше село, щоб дальні вулиці порізнили нас назовсім. Іван Сенченко підвівся, як зі сну, замекав, заблимав. "Сенченко, скажи, іцо я запитала в Кравця?" Аби ж то я чув! Холодний піт виступив у Сенченка на лобі, в той час як щоки почали рожевіти, так рожевіє персик, коли йому настає час достигати.

Скажу, що Любов Андріївна завжди мене любила, не минала своєю увагою, посмішкою. Та й було за що, адже я був той шкільний віл, на якому тримається весь педагогічний процес. Хто всі молитви знав напам'ять? Сенченко! Хто всі вірші проказував одним подихом, як

молитви? Сенченко! Хто табличку множення знав, як свої п'ять пальців? Сенченко! Хто вмів на папері й на дошці написати яке завгодно слово і літери навчився виписувати раніше, ніж елементи літер? Сенченко! Хто дивився закоханими і відданими очима на любиму вчительку? Сенченко! І ось цей Сенченко стояв, як пень, як осел.

Шторм в очах учительки розростався. Потім вдарив грім, заблискотіло, розлігся оглушливий ляпас. "Щоб знав, як слухати! Сядь!" Сів приголомшений, оглушений, нещасний не від того, що шторм такої сили промчався над ним, а від того, як це міг отак розгнівати своє божество, вивести його з рівноваги!.. Любов Андріївна дозволяла мріяти, але вимагала все робити вчасно.

Були це найщасливіші роки мого життя. Ця чарівна жінка сідала за стіл, брала "Слово" 2 як чарівний сувій, розгортала його, як тепер механік розгортає кінострічку, водила нас по рідній землі, по суші й по морю, зазирала в глибини шахт і безодні морів, підіймалася з нами до зірок, вливала в наш мозок тверезу мужність і водночас в серце чутливість до всього прекрасного. Уроки все-таки задовгі, й в чотирьох стінах все-таки сидіт скучно. Це знала вона. Для неї не було визначених педагогічною наукою сезонів для прогулянок, які вона називала екскурсіями. Ми ходили на екскурсії восени, ходили в т орний шс, у бір, у змішані гаї, на річку, ходили весною по ф алки, ходили по сон-цвіт, ходили, аби не мучитись в класі, бували там, де потому, мабуть, вже й ходить не доводилось. Йшла вона в оточенні дівчаток, вони там щось щебетали, хлопці, звичайно, мандрували осторонь. Але скажіть, хто краще за них міг знати, шо діялось на околицях села, на землі, над землею і під землею? Хіба не Любов Андріївна показувала нам, де мостять свої гнізда сороки, де вирила свою нору лисиця, де ростуть найсолодші на всю округу козельки і де в травні найбільше конвалій? І скільки б хлопці не напружували свого мозку, своїх знань, а все одно виходило, що екскурсію водили не вони, а Любов Андріївна. Як же приємно було їй в цьому допомагати! А випадав сніг, насувалася зима з морозами, і тут Любов Андріївна не губилася. Починалися готування до ялинки. Щоб зробити ялинку красивою, треба страшенно багато вміти,

треба добре приготуватися, треба багато чого навчитися. І вчилися декламувати вірші, робити різнобарвні прапорці, пакетики для гостинців, довгі-предовгі стрічки, щоб оповис-ти ними згори донизу ялинку, співати, ще треба було навчитися бути світською людиною, а щоб нею стати, треба було вміти охайно одягатися, гарненько підперезуватися пояском, постригти волосся, помити у вухах, помити до білого руки і взагалі мити їх, почистити чоботи, і не дьогтем, бо не всі люблять, як пахтить цей продукт перегонки березової деревини, а ваксою або ж, коли нема грошей, сажею, яку кожна мати може легко назбирати в комині. Весь грудень було роїння й кипіння, місяць чекання, підготовки, переживань, хвилювання. Шістдесят хлопців у її класі та тридцять у другому — біля сотні народу, кожному треба дати завдання, знайти місце в ритуалі, щоб не стовбичив під стіною, а виступав на помості чи то сам, чи в ансамблі... Чарівна рука була з цієї жінки! Бо за той місяць до ялинки хвилювалися не лише ми, а й матері. Як вона знаходила з ними слово! Коли вона зустрічалася з ними? Як розмовляла? Цього не знаю, знаю лише, що задовго до свята мене починали банити, стригти, приміряти нову сорочку й штани. Десь з'являлася вакса, одмивалася від лепу стара щітка для взуття. Та й сама мама шила нову кофточку, спідничку, мабуть, ваксила свої чоботята, видивлялася в дзеркальце, вклеєне в стіну, щоб краще викласти корону і натягти на неї якщо не очіпок, котрий починав виходити з моди, то трикутну косинку — білу-білу як сніг...

На першій ялинці я читав вірш Некрасова "Мужичок с ноготок" . Як я його читав, не знаю, але наслідки цього читання залишилися років на десять, якщо не більше. Якщо слово "мужичок" було знайоме моїй аудиторії, то щодо сполучення "с ноготок" було гірше. Ніхто не знав, що це таке, і в уяві хлопців з моєї аудиторії це сполучення прийменника й іменника трансформувалося у власне ім'я Мужичок Сноготок. Еге ж — Сноготок. Так і почали звати мене — Сноготок. Коли сердилися і під час та після бійки, я ставав чортовим Сиоготом. Де ти був? У Сногота! З ким ходив на Скапенівку? З Сноготом! Від цього похідні ще — Сноготяка! Сноготяра!

Був цей Сноготяка біленьким, маленьким. Зберігся портрет його того часу і все завдяки тій самій невтомній Любові Андріївні. Але про це трохи згодом. Тут хочу розповісти про інше. Любов Андріївна любила життя і саме з цього виходила, задаючи нам домашнє завдання з письмових робіт. Вчила, як писати листи до батька і матері, до товариша. Обов'язковою була тема, як ти провів літо, що робив, що з тобою сталося. Особливо пам'ятаю великоднє завдання 4, коли я вже вчився у другому класі. Весна була гарна, сонячна, тепла, весняні свята якось мене зворушили, але найбільше враження справило поле. Поїхали садити картоплю й квасолю. Видно, безмежний простір степу зачарував, сп'янив. Я й досі пам'ятаю тогсі жайвора, який, мов прив'язаний незримою ниткою, висів у нас над головою, виспівув&з. Од сонця й вітру пошерхли руки, гарячий сонячний вітер прихопив щоки і кінчики вух, те й те приємно свербіло. Прийшли після свят у клас Любов Андріївна дала нам домашнє завдання: як ви святкували, що робили і що вам особливо запам'яталося. На свята, звичайно, най-показніша річ — червоні крашанки, ритуал, зв'язаний з ними. Я про все це не написав і слова. Всю увагу заполонив степ, жайвір, гарячий вітер, попечені щоки і вуха, пошерхлі руки.

Любов Андріївна довго дивилася на мене, сказала, що я написав гарно, особливо про попечеш щоки й вуха, але все ж таки слово "квасоля" треба писати "фасоль".

Це був другий і останній рік навчання з Любов'ю Андріївною. Вона виходила заміж, залишала школу. Але залишала во на її так, що нам запам'яталося на ЕСЄ життя.

Ялинки, екскурсії — за її учителювання — незабаром стали, так би мовити, звичайним явищем. Те, що вона вигадала наприкінці, було зовсім незвичайним і ні в які рамки не вкладалося. Раптом уже після іспитів стало відомо, що ми, учні другого класу, їдемо на екскурсію в Полтаву! В Полтаву! Це було щось неймовірне, якщо згадати, що не кожен із кас побував навіть в Костянтинограді і що наші матері не виїжджали, як правило, за межі своєї волості, а дехто і за межі свого

села. І це ж було не за Радянської влади коли такі речі стали буденщиною, а в ті роки, коли селянство було поставлене на останній щабель суспільного життя і коли постійними епітетами його були такі слова, як мужик, муж лан, мазепа, коли селянин ніколи копійки вільної не мав, коли йому були закриті всі виходи з його нужденної хижки. Вирішення учительки повезти дітей на екскурсію в Полтаву — був чудесний спалах. Значить, і селянські діти — люди, і селяни — люди.

Дні готування до від'їзду були днями якогось торжества. Матірки бігали до матірок, про щось радилися, про щось гозорили, переказували одна одній про свої розмови з учителькою. І знову стрижка, і знову нові сорочки, знову вакса, знову щоб руки були чисті-чисті і носи також, і вуха. У шкільні торбинки з визелененої мішковини наготували матері білішого хліба, варених яєчок, пирогів, ще таїм чогось.

День настав. Ось і станція. Вокзал, нарешті поїзд. Посідали в вагоні, вперше в житті, в другому класі. Все нове, все незвичайне, невідоме. Переїзд до Полтави забрав лише три години, виїхали вранці, в ранній обід уже гуляли в Полтаві, обійшли її за три дні вздовж і впоперек, звичайно, пам'ятник Слави 5, Шведську могилу 6, гуляли в міських парках, ходили купатися на Ворсклу 7. Учителька в цю подорож вклала всю свою душу. Ночували в монастирі разом з прочанами, божими людьми, і якщо нас пограбували, то при чому тут Любов Андріївна. Я не знаю, скільки тоді одержувала учителька, але вона чесно з своїх власних грошей затулила всі дірки, які завдали нам грабіжники. Покупила вкрадені хусточки, черевики. Цей інцидент не справив на нас ніякого враження, просто ясно було, що не слід ночувати у монастирі. А де? Іншого місця при тодішній організації не було.

Ось проминули роки, а образ відважної, прекрасної людини все стоїть перед очима.

Брали селянських дітей за всю історію в солдати, на каторгу, в тюрму, але мало в їхньому житті було таких ясних днів, як ті, що принесла нам наша учителька.

І це не все.

Успіх з мандрівкою в Полтаву окрилив Любов Андріївну, у неї народилася нова думка: сфотографуватися разом з своїми учнями — отими селюками. І знову убогі напік матері не тільки не стали опором супроти цього заходу, а заметушилися, забігали, повторюючи цикл обов'язкових і неминучих у такій справі заходів. ї я пам'ятаю, що в ті урочисті дні стригла мене не мама без гребінця, на око, а був я одведений в Костян-тиноград до перукаря, став гарний, вродливий, охайний, як ніколи! І треба сказати, що між мною і вчителькою простяглася якась нитка єднання. Вже давно моя душа й серце линули до неї; вже давно і вона висловлювала явну симпатію до мене. Тепер все це набрало свого логічного завершення. Складаючи групу для фотографування, вона посадила мене біля себе і дала в руки тримати її ридикюль. Так фотограф і увічнив цю картину на фото. Воно в мене збереглося до сьогодні.

Того літа вона вийшла заміж за священика Крошкіна і виїхала з села. Я її більше ніколи не зустрічав. Думав про неї багато з найкращими, почуттями.

1 Хомяков Олексій Степанович (1804—1860) —російський поет, публіцист, ідеолог слов'янофілів. Автор вірша "Київ" (1841). І. Сенченко, згадуючи про нього, має на увазі видання: Історія Києва: В 2-х т.— К., 1960.— Т. 1, де на с. 347 зазначалося: "У збірнику "Киевлянин" Шевченко прочитав вірш Хомякова "Киев". В цьому вірші, як і в інших ("Орел"), поет-слов'янофіл вихваляв царизм ("северный орел"). Хомяков не визнавав існування українського народу, на його погляд, возз'єднання українських земель було тільки приєднанням споконвічних російських земель до "северного орла". Шевченко виступив проти цих реакційних поглядів у поемі "Єретик".

2 "Слов о" — громадсько-політична і літературна газета, орган "москвофілів". Виходила у Львові в 1861—1887 рр. тут друкувалися історичні та критичні праці Я. Головацького, П. Петрушевича, В.

Ружицького та ін. М. Г. Чернишевський у статті "Національна безтактність" критикував реакційні політичні й літературні тенденції газети.

3 ...я читав вірш Некрасова "Мужичок с ного-т о к".— Йдеться про уривок з вірша М. О. Некрасова "Крестьянские дети" (1861).

4 Великоднє завдання — письмове завдання для учнів початкових, церковноприходських шкіл на час весняних канікул, пов'язаних із відзначенням релігійного свята Пасхи, Великодня.

J Пам'ятник Слав и.— Йдеться про Колону Слави — монумент, споруджений на честь 100-річного ювілею Полтавської битви (1805—1811) у центрі Полтави. Автори — архітектори Ж. Тома де Томон та М. Амвросимов, скульптор Ф. Щедрій.

6 Шведська могила — курган під Полтавою, насипаний за наказом Петра I над братською могилою 1345 російських воїнів, які полягли у Полтавській битві зі шведами 27 червня 1709 р.

7 Ворскла — ліва притока Дніпра, на якій розташовані Полтава й Кобеляки.